

Nelia Kozak*

Polityka „putinizmu” w Rosji: istota, cechy charakterystyczne i perspektywa zjawiska

Rosja jest państwem, które od wieków budzi zainteresowanie i fascynuje społeczność międzynarodową, jak również wywołuje strach podsycany zresztą przez samo to państwo. Intelktualiści rosyjscy dołożyli wiele starań, by krzewić mit tajemniczości Rosji, który Winston Churchill określił jako „a riddle wrapped in a mystery inside an enigma”¹ ujmując w ten sposób trudności w zrozumieniu Rosji. Często cytowane są również słowa Fiodora Tiutczewa sprzed stu lat o tym, że w Rosję można tylko wierzyć, gdyż umysłem jej nie da się pojąć². Rosja jawi się więc nie jako przedmiot poznania, ale bardziej jako przedmiot wiary. Rosja, w myśl pojawiających się najczęściej interpretacji, odzyskała swoją integralność i siłę, które uosabia prezydent Władimir Putin. Niezależnie od kontrowersji, jakie budzi on w świecie, a także mimo negatywnych emocji, które wywołuje wśród elit liberalnych w Rosji, Putin jest człowiekiem bardzo popularnym w swoim kraju. Gdyby demokrację mierzyć siłą poparcia społecznego, to można by uznać, że niewielu jest przywódców, którzy mają tak silny mandat do sprawowania władzy. Z drugiej strony, Rosja staje się coraz bardziej odległą od demokracji. Z pewnością bardziej, niż w okresie prezydentury Borysa Jelcyna. Za jego czasów była krajem zanikającym, pogrążonym w chaosie, ale zarazem społeczeństwem żywym, z prawdziwie pluralistyczną demokracją. Zasadne wydawały się wówczas nadzieje na dokonanie przez ten kraj wyboru zachodniego modelu rozwoju. Dzisiaj Putin otwarcie stawia wyzwanie zachodniemu, demokratycznemu systemowi rozwoju.

Ewolucja kultów w Rosji

W systemie patrymonialnym, w którym przywódca jest uznawany za państwo i w którym własność prywatna nie jest prawnie gwarantowana, lecz zależy od kaprysu suwerena, musi istnieć kult jednostki. Służy on nie tylko aktualnemu liderowi. Pozwala również utrzymać ten system rządów w przyszłości. Kult jednostki bazuje się na wiedzy, uczuciach oraz odruchach głęboko zakodowanych w podświadomości poddanych. Sprawnie nimi grając, można utrzymać ludzi w ryzach. „Batuszka car” żył zaś sobie w Moskwie, a potem w Petersburgu. Sprawiedliwy był i dobry, jednak źli urzędnicy prześladowali lud. „Car daleko, Bóg wysoko” – wzdychali muzycanci. Mit „dalekiego cara” komuniści rozpatrywali zaś w groteskowej pseudo religii totalitarnej Lenina.

---

* Nelia Kozak – studentka trzeciego roku kierunku Stosunki międzynarodowe I stopnia na Wydziale Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, praktykantka Centrum Europy Wschodniej UMCS.

¹ Zob.: *Today in history: Winston Churchill described Russia as a riddle wrapped in a mystery 'inside an enigma'*, „The Gaston Gazette”, <https://eu.gastongazette.com/story/news/2016/10/01/today-in-history-winston-churchill-described-russia-as-a-riddle-wrapped-in-mystery-inside-enigma/25283403007/> [dostęp: 04.10.2023].

² *Умом — Россию не понять, / Аршином общим не измерить: / У ней особенная стать — / В Россию можно только верить* (Ф. Тютчев, *Умом Россию не понять...*, 1866, „Культура РФ”, <https://www.culture.ru/poems/46430/umom-rossiyu-ne-ponyat> [dostęp: 04.10.2023]).

Jeszcze za jego życia tego wodza rewolucji przedstawiano jako nieomylnego nadczłowieka. Pewne elementy propagandowe za życia Władimira Iljicza Uljanowa były podobne do carskiej ideologii państwowej, choć jednocześnie całkowicie przeciwstawiano go przeszłości, a zwłaszcza monarchii. Po śmierci Lenin stał się świeckim bożkiem czerwonego mesjanizmu. Bolszewicy włączyli do kultu Lenina elementy religii prawosławnej z procesjami (defiladami) oraz świętym miejscem bolszewizmu – grobowcem, w którym chemicznie zabalsamowane truchło wodza rewolucji inspirowało kolejne pokolenia sowieckich pielgrzymów.

Amerykański historyk i politolog Robert C. Tucker próbował rozgraniczyć kult Lenina od kultu Józefa Stalina. W rzeczywistości ten drugi był jednak kontynuacją pierwszego. Stalin pozostaje głęboko zakorzeniony w podświadomości post-Sowietów. Większość obywateli Federacji Rosyjskiej urodziła się przecież za komuny. Są całkowicie zindoktrynowani i niemal automatycznie reagują na bodźce-symbole związane ze stalinizmem, szczególnie na tzw. „Wielką Wojnę Ojczyźnianą”, która doprowadziła do legitymizacji komunizmu i ostatecznie usankcjonowała Stalina, który przecież pokonał Hitlera. Dla Rosjan nie ma znaczenia, że potworami byli obaj, a sowiecki dyktator zamordował więcej ludzi niż jego niemiecki kolega.

W marcu 2005 r., jak opisał to David Satter, radni miasta Orel zrehabilitowali Stalina i uchwalili, że trzeba postawić mu pomnik. Podobnie było w Wołgogradzie. Zaczęło pojawiać się coraz więcej polityków, którzy relatywizują zbrodnie Stalina, a nawet go gloryfikują. Wicemercer Wołgogradu stwierdził, że kult dyktatora jest zrozumiały: „Stalin jest symbolem pryncypiów. Nie mamy moralnych przywódców. Ludzie nienawidzą hipokryzji, która ich codziennie otacza. Ludzie chodzą do pracy, pracują uczciwie i nic z tego nie mają. Stalin żył skromnie. Nie zebrał bogactw. Nie użył władzy, aby się wzbogacić. Był krwawy, ale uczciwy. Mordował uczciwie”. W 1998 r. z sympatią o dyktatorze wypowiadało się 19% respondentów, a w 2002 r. już 53%. „Popyt” na Stalina napędza Kreml. Parafrazując Majakowskiego, mówimy Stalin, – myślimy Putin.

Obecny prezydent Federacji Rosyjskiej jest jednym z najwytrwalszych zwolenników rehabilitacji Stalina. Jego poprzednik Borys Jelcyn łączył w sobie Sowietą i Rosjanina. Putin debiutował jako powracający triumfalnie sowiecki człowiek. Dwa dni po inauguracji prezydenckiej, z okazji parady zwycięstwa w 2000 r., rozpoczął on swoje przemówienie, cytując *verbatim* Stalina z maja 1945 r. przy tej samej okazji. Dla czekisty kontynuacja rządów krwawego dyktatora jest kluczem do legitymizacji swojej władzy. Jak zauważył Edward Lucas („The New Cold War: Putin’s Russia and the Threat to the West”), „osobista popularność prezydenta Władimira Putina jest najważniejszą cechą rosyjskiej polityki. Ta popularność od początku była wysoka i taka pozostaje... Mimo że kult jednostki przenika wszystko, jest on subtelny i oficjalnie się do niego zniechęca”. Mimo tej „skromności” Putina (Lenina i Stalina) prezydent Rosji jest bohaterem książeczek dla dzieci i... teledysków. Uśmiecha się z plakatów i obrazów. To fraszobliwy, to zamyślony. No i uśmiechnięty. Na pół rozebrany, wysportowany, uprawiający zapasy z tygrysami, nurkujący w poszukiwaniu skarbów. Nie pije, nie pali. Po prostu ideał. Wystarczy posłuchać piosenki.

Miliony Rosjan uważają Władimira Putina za wiernego syna Rosji, który wspiął się na wyżyny władzy za sprawą talentu i wysiłku i który jednocześnie podźwignął kraj. Jego partia Jedna Rosja dysponuje większością w obydwu izbach Zgromadzenia Federalnego – w Radzie Federacji (izba wyższa) oraz w Dumie Państwowej (izba niższa). Putin sprawuje władzę nad rządem, służbami bezpieczeństwa oraz siłami zbrojnymi. Rosyjskie władze na cześć Putina i na jego rozkaz wytworzyły kult polityczny. Moskiewski elementarz przedszkolny uczy dzieci o wybitnych postaciach w dziejach Rosji, poczynając od założyciela dynastii Romanowów cara Michała. Putina opiewa się jako kogoś, kogo Rosjanie powinni podziwiać, ponieważ jest to jeden z wybitnych władców kraju. Codzienne programy informacyjne w telewizji przedstawiają materiały o nim. Do tego fenomenu dokłada się też prasa opozycyjna, donosząc o jego najnowszych wypowiedziach. Żaden rosyjski lider polityczny nie przyciąga choćby części takiego zainteresowania. Życie publiczne kręci się wokół niego.

Istota putinizmu

Od dojścia do władzy w 2000 roku Putin wdraża system znany na przemian jako „demokracja zarządzana” lub „demokracja suwerenna”. Na początku XXI wieku dany system zaczęli definiować „putinizmem”, który z kolei zyskał kilka interpretacji. Pojęcie to jest używane do identyfikacji: 1) typu autorytarnego reżimu politycznego, który pojawił się w Federacji Rosyjskiej na początku XXI wieku, w erze globalizacji i Internetu; 2) systemu gospodarczego Federacji Rosyjskiej, który wyłonił się na gruzach ostatniego totalitarnego imperium XX wieku – ZSRR; 3) pewien rodzaj polityki, który Angela Merkel i jej europejczy i amerykańscy koledzy zakwalifikowali jako regresywny, nieodłącznie związany z XVIII wiekiem, gdy chęć osiągnięcia pożądanych rezultatów opierała się na argumente siły i była prowadzona z pozycji siły. Kształtowanie się putinizmu w Rosji rozpoczęło w latach 90-tych. Model gospodarczy reżimu został ukształtowany przez neoliberalnych ekonomistów i konserwatywnych biurokratów związanych z korporacjami państwowymi. Ci pierwsi stali u źródeł antyspołecznej polityki gospodarczej Putina, podczas gdy ci drudzy zapewniali dominację biurokracji w gospodarce i autorytarny model polityczny. Ideologiczne podstawy putinizmu pojawiły się znacznie później, niż system władzy. W 2000 r. dziennikarz New York Times W. Safire (1929–2009; USA) jako jeden z pierwszych użył terminu „putinizm” w odniesieniu do prezydenta Władimira Putina, aby odnieść się do kultu osobowości, cenzury i militarystyki. W Federacji Rosyjskiej termin „putinizm” został wprowadzony do codziennego użytku przez politologa Andrieja Piontkowskiego, który używał go w swoich publikacjach („Sovetskaya Rossiya”, styczeń 2000).

Zasadnicze cechy „putinizmu” w sferze politycznej i ideologicznej obejmują: silną władzę prezydencką (po rozpadzie ZSRR w Federacji Rosyjskiej nastąpiło odnowienie władzy personalistycznej w postaci prezydentury, która wzniosła się ponad społeczeństwo i nie jest przez nie kontrolowana; dwoistość reżimu putinowskiego, który z jednej strony wymaga modernizacji, a z drugiej strony obawia się jej konsekwencji i skazuje kraj na chroniczny stan przejściowy); kult autorytarnego władcy – narodowego przywódcy, który rzekomo przywrócił Rosji „wielkość” (trzy główne elementy kremłowskiej doktryny S. Belkovsky określił następująco: Putin to stabilność, a każda zdolna opozycja to faszyzm i wojna domowa; Putin jest mniejszym złem pod każdym względem; aby zapewnić, że mniejsze zło nigdy nie ustąpi miejsca większemu złu, potrzebna jest konsolidacja elit); faktyczny brak zasady podziału władzy; wyższość władzy wykonawczej nad władzą ustawodawczą i sądowniczą („ironia historii”); arbitralność sędziów służących interesom oligarchii i władzy; próby kontrolowania społeczeństwa i aparatu państwowego za pomocą informacji i stosowania prawa według własnego uznania (zaprzeczenie rządów prawa i zapewnienie rządów siły); system, w którym następny prezydent jest mianowany przez poprzedniego, a nie wybierany przez obywateli; ukształtowanie się niepublicznego stylu zachowań politycznych, skłonność do administracyjnych i biurokratycznych metod zarządzania społeczeństwem; zawężenia i wyeliminowania sfer konkurencji w polityce i komunikacji masowej; zawężenie lub degradacja sfery politycznej (publiczna dyskusja nad celem polityki, ceną lub środkami jej realizacji); autorytarne, korporacyjne państwo (polityka rosyjskich przywódców ma na celu zmusić ludzi do uznania tożsamości interesów wąskich grup); ingerencja władz w konstytucję (bez udziału obywateli w nowelizacji ustawy zasadniczej); zależność reżimu od skorumpowanej oligarchii biurokratycznej; słaby rząd techniczny, który nie ma znaczenia politycznego (większość ministrów w rosyjskim rządzie to specjaliści techniczni, kadra kierownicza i urzędnicy, ale nie są politykami, kandydatami partii politycznych, które wygrały wybory parlamentarne, więc nie są odpowiedzialni przed wyborcami za politykę prowadzoną przez „przywódcę narodowego”); faktyczne zarządzanie krajem sprawują przedstawiciele służb specjalnych i innych organów ścigania z administracji prezydenckiej w trybie „ręcznego sterowania” (Rosja stale zmierza w kierunku zamkniętego (autarkicznego) społeczeństwa, w którym personel rezerwy stanowią w coraz większym stopniu przedstawiciele służb specjalnych; policja polityczna jest nie tyle narzędziem rządu, co podstawowym elementem władzy); imitacja demokracji; formalna demokracja wielopartyjna z dominacją jednej partii rządzącej („partia rządząca” – Jedna Rosja); imitacyjny charakter systemowej „opozycji” (rosyjski politolog A. Piontkowski argumentował, że „jest to cyniczna opozycja” i twierdził, że „to cyniczna cierpliwość

«elit»” stanowi znacznie większe zagrożenie dla rosyjskiej państwowości niż „demokratyczna niecierpliwość «opozycji»”); odcięcie prawdziwie opozycyjnych polityków i organizacji od wyborów i mediów; masowe fałszerstwa wyborcze, których wynik jest w dużej mierze z góry ustalony przez najwyższe instancje biurokratyczne; rola ludzi w rządzeniu krajem jest zredukowana do poziomu głosowania, i to na tego samego kandydata/partię polityczną; stale rosnące wykorzystanie zasobów administracyjnych w wyborach regionalnych i federalnych; subiektywne i wybiórcze stosowanie prawa („przyjaciołom – wszystko, wrogom – prawo!”); cenzura; dominacja szowinizmu i tradycjonalizmu w totalnej propagandzie państwowej (na przełomie lat 2013–2014 propaganda stała się totalna, cyniczna i całkowicie fałszywa, jak stwierdził twórca rosyjskiej konceptologii V. Makarenko).

W sferze gospodarczej cechami definiującymi „putinizm” jest połączenie władzy i zmonopolizowana gospodarka (złodzieje są zwolnieni z odpowiedzialności prywatnego właściciela, ich „firmy” nie zbankrutują, bez względu na to, jak wysoki będzie poziom osobistej konsumpcji ich właścicieli i beneficjentów, jak niski jest poziom efektywności ich zarządzania; poprzez sprywatyzowane przez nich państwo, są wspierane przez budżet państwa lub gwarantowane przez państwo pożyczki zagraniczne); silna kontrola państwa nad własnością prywatną; dominacja państwowego kapitału monopolistycznego w gospodarce (jak dotąd w Federacji Rosyjskiej nie ma scentralizowanej, planowej gospodarki – jest ona jeszcze bardziej zdecentralizowana i zorganizowana w znacznie bardziej złożony sposób, niż w ZSRR); dominacja w kluczowych sektorach gospodarki przedsiębiorstw, bezpośrednio kontrolowanych przez biurokrację państwową (Gazprom, Rosnieft’, Transnieft’, Koleje Rosyjskie itp.); podporządkowanie zarówno bogactw skoncentrowanych na powierzchni, jak i całego podglebia kraju, zawłaszczenie wszystkiego, co zostało stworzone i należało do ludzi w ZSRR; systemowa korupcja; względnie liberalna, ale nieprzejrzysta polityka finansowa i podatkowa; słabe i całkowicie zależne od biurokracji małe i średnie przedsiębiorstwa; bardzo wysoka przepaść dochodowa między najbogatszymi i najbiedniejszymi obywatelami Federacji Rosyjskiej; całkowita zależność banków od obcej waluty.

Federacja Rosyjska jest społeczeństwem pozbawionym uznania dla osiągnięć, w tym sukcesu ekonomicznego, gdzie pieniądze zdobywa się nie dzięki zdolnościom i talentowi, ale dzięki bliskości dystrybutora władzy i korupcji. W tej sytuacji ujawnia się mechanizm kompensacyjny: identyfikacja z „wielkim państwem” psychologicznie uwalnia człowieka od poczucia upokorzenia w życiu codziennym, zależności od arbitralności władz, bezradności społecznej (zaangażowanie w „wielką władzę” staje się odwrotną stroną słabego „ja”). Poglądy gospodarcze Putina są bardzo niejasne, ale nieustannie i z wielkim emocjonalnym entuzjazmem mówi się o potrzebie wzmocnienia roli państwa. Jako osoba, która przez długi czas pracowała w strukturach policyjnych, Putin szczerze wierzy, że jest to panaceum na rozwiązanie wszystkich problemów gospodarczych. Ale jest to błędne co do zasady i w warunkach, gdy państwo jest sprywatyzowane przez „pośredników władzy”, wzmocnienie roli państwa jest postrzegane jako katastrofa.

W sferze społecznej „putinizm” jest utożsamiany z brakiem państwa opiekuńczego; lekceważeniem jednostki, pragnieniem rozpuszczenia jednostki w „większości” i stłumienia mniejszości; ograniczeniem możliwości społeczeństwa obywatelskiego, a jednocześnie zachowanie pewnych swobód w prasie i Internecie, a nawet możliwości wypowiedzania się przeciwko władzy (aby stworzyć zewnętrzne wrażenie, że „putinizm” nie jest dyktaturą); słaba i niewielka klasa średnia; „drenaż mózgów” z kraju; pozbawiona praw obywatelskich sytuacja pracowników najemnych (zarówno Rosjan, jak i pracowników migrujących i nielegalnych imigrantów); niskie emerytury, świadczenia socjalne; skorumpowany i nieefektywny system edukacji i opieki zdrowotnej; głoszący pokój klasowy i zjednoczenie wszystkich klas i grup społecznych wokół państwa i przywódcy narodowego w walce z wrogami zewnętrznymi i wewnętrznymi („zdrajcami narodowymi”); zdolność do kontrolowania własnej populacji i całkowite manipulowanie nią (istnieje kontrola nad mobilnością obywateli – stąd powszechne „przyzwolenie” nie tylko urzędników, ale także intelektualistów, naukowców, postaci kultury i sztuki); pełna kontrola oficjalnych związków zawodowych przez państwo i naśladowczy charakter ich

działalności. Dyrektor Centrum Analitycznego (Centrum Lewady, Rosja), Lew Gudkow argumentował, że głównym źródłem poparcia Putina są młodzi Rosjanie z prowincji, biurokracji i sektora publicznego. W zdecydowanej większości przypadków jest to przede wszystkim ludność małych i średnich miast, sowieckiej struktury przemysłowej (przede wszystkim budowy maszyn i przemysł ciężki – rdzeń kompleksu wojskowo-przemysłowego Związku Radzieckiego), a obecnie zacofane technologie, niekonkurencyjne przedsiębiorstwa, raczej słabe i przygnębiające warunki pracy. Tak więc bazą społeczną „putinizmu” są konserwatywne peryferie o bardzo słabym potencjale samoorganizacji.

W sferze polityki zagranicznej cechami definiującymi to zjawisko są: agresywna, aneksjonistyczna polityka zagraniczna (zasoby energetyczne są często wykorzystywane jako broń – „dyplomacja rurociągowa”); twarda linia postępowania w stosunkach ze Stanami Zjednoczonymi i blokiem NATO; „stary-nowy rosyjski imperiaлизм”, nowa dwubiegunowość świata, nowa konfrontacja między Wschodem a Zachodem; nienawiść i zazdrość wobec zachodnich demokracji (Europa, USA, Kanada), zaprzeczanie zachodnim liberalno-demokratycznym wartościom i instytucjom (w szczególności wolnym wyborom i innym prawom i wolnościom obywatelskim), nietolerancja wobec elementów kultury innych narodów, które są przeciwne cywilizacji eurazjatyckiej (rosyjskiej); nostalgia za czasami radzieckimi i najbardziej wpływowych przywódców, próby odtworzenia neoimperium na terytorium byłego ZSRR (stąd wojny neokolonialne na obrzeżach sowieckiego imperium, wojny informacyjne i psychologiczne, skierowane przeciwko ruchom niepodległościowym i proeuropejskim w byłych republikach radzieckich), kiedy był postrzegany jako równorzędny rywal Stanów Zjednoczonych.

Nie mniejszą rolę w procesie neoimperializacji Federacji Rosyjskiej odegrali rosyjscy intelektualiści, w szczególności filozofowie. Z szerokiego wachlarza opinii, które pojawiły się w intelektualnym dyskursie na temat postsowieckiej tożsamości Federacji Rosyjskiej w ciągu ostatnich dwóch dekad, wybrano następujące główne idee, które w największym stopniu przyczyniły się do legitymizacji reżimu putinowskiego i wzmocnienia rosyjskiej państwowości: 1) koncepcja „podzielonego narodu”; 2) koncepcja „ochrony obywateli za granicą”; 3) koncepcja „ruskiego mira”; 4) koncepcja „wielkiej rosyjskiej cywilizacji”. Powszechnie uważa się, że taka brutalna i agresywna polityka Kremla może być wyjaśniona przez osobliwość charakteru narodowego Rosjan, ich cech biologicznych i psychologicznych, instynktów hordy i stada, braku szacunku dla innych narodów, opinii innych ludzi, skłonnością do nie umotywowanej przemocy, pogardą dla demokracji i niesamowitą postacią Putina, który uwierzył, że zostając głową państwa, będzie w stanie nie tylko samodzielnie rządzić krajem, ale także arbitralnie wpływać na wydarzenia na świecie, brutalnie ingerować w sprawy innych krajów, bezkarnie rozpętywać wojny, anektować terytoria, przesuwac granice Europy.

Ideologiczną przykrywką dla agresywnej polityki putinizmu są wymyślone przez kremlowskich przywódców mity na temat ich niezbywalnego prawa do ingerowania w wewnętrzne sprawy państw postsowieckich, bronić interesów „faszystowsko uciskanych secesjonistów” na Ukrainie, do których zaliczają nie tylko byłych imigrantów z Imperium Rosyjskiego – ZSRR – Federacji Rosyjskiej i ich potomków, ale także wszystkich „rosyjskojęzycznych” ludzi bez względu na narodowość. Kolejnym elementem ich platformy ideologicznej jest manipulacja społeczną, fikcyjne opowieści o sobie jako obrońców „oryginalnych wartości «rosyjskiego świata»” przed wrogim Zachodem, co rzekomo ma „zjadliwy wpływ” na pobożnych, świętych Rosjan moskiewskich. Putinizm obejmuje ideę „rosyjskiego świata” zdominowanego przez Rosję, co oznacza „odzyskanie rosyjskich ziem”, tj. możliwość aneksji terytoriów zamieszkałych przez Rosjan (a nawet rosyjskojęzycznych obywateli). Najważniejszymi elementami tej ideologii jest agresywny antyzachodnizm, antyamerykanizm i antyliberalizm. Ideologia putinizmu odwołuje się do prawosławnego fundamentalizmu, eurazjatyckich i geopolitycznych mitów o stałej historycznej konfrontacji między Rosją a Zachodem. Teoria zmywy Zachodu (Stanów Zjednoczonych, Anglosasów i cywilizacji atlantyckiej) przeciwko Rosji. Ważnym elementem tej ideologii jest zjednoczenie państwa i kościoła, co oznacza wsparcie państwa przez propagandę religijną. Wiąże się to z jawną homofobią, kultem konserwatywnych tradycji i represyjną moralnością seksualną.

W przeciwieństwie do większości innych rodzajów faszyzmu (nazizmu), putinizm jest wolny od etnonacjonalizmu.

Wnioski

Andrzej Piontkowski bardzo zwięźle i trafnie wypowiedział się o putinizmie: putinizm jest najwyższym i ostatnim etapem gangsterskiego kapitalizmu w Rosji, etapem, na którym, burżuazja wyrzuca za burtę flagę demokratycznych wolności i praw człowieka. Putinizm to wojna, „konsolidacja” narodu na podstawie nienawiści do grupy etnicznej (Czeczenów, Gruzinów, Ukraińców lub kogokolwiek innego), to atak na wolność słowa i informacyjna zombifikacja, to izolacja od świata zewnętrznego i dalsza degradacja gospodarcza. Putinizm jest (używając ulubionego słownictwa Putina) kontrolnym strzałem w głowę Rosji. Ideologia putinizmu pojawiła się znacznie później, niż ukształtował się system władzy Putina. Rosja Putina ma znacznie mniejszą siłę militarną niż były ZSRR, nie może opierać się na zamkniętym (autarkicznym) społeczeństwie i obecnie nie ma efektywnej, zrównoważonej gospodarki, która jest kruchym elementem globalnego modelu gospodarczego. Jednak Rosja jest znacznie bardziej wyzywająca, a jej niejednoznaczna pozycja w zachwianym porządku świata pozwala Putinowi uciekać się do licznych strategii i międzynarodowych gier. Stany Zjednoczone i zjednoczona Europa są osaczeni przez islamskie wyzwanie, i to właśnie tutaj pojawia się Rosja jako sojusznik. Jak słusznie zauważył Timophy Snyder, Rosja czerpie korzyści ze swojego „strategicznego relatywizmu” i umiejętnie go wykorzystuje. Umiejętnie osłabia najsilniejszych (UE), aby przekształcić własną słabość w przewagę.

Putinizm to nie ideologia, to stan, w którym człowiek jest pozbawiony własnego umysłu, pozbawiony zdolności myślenia i analizowania. Jest to poparcie dla wodzostwa, gotowość do zabijania, za swojego przywódcę, braterskie narody. Putinizm jest raczej jawnym cynizmem, który zachował wiele cech i niebezpieczeństw reżimu totalitarnego, które są niedoceniane przez tych, którzy postrzegają rosyjski reżim jako wzrost nacjonalizmu. Dzisiejsza Europa rozumie, z kim ma do czynienia i jakiego rodzaju relacje z Federacją Rosyjską: Europa nie jest już w stanie zimnej wojny, ale nie jest też w stanie partnerstwa, ani nie chodzi o wspólnotę wartości i interesów. Jest to nowy rodzaj konfliktu, zwodniczy i złożony, powiązany z innymi napięciami i wojnami: rywalizacją między Zachodem a Chinami, globalnym terroryzmem islamskim itp. To właśnie z powodu tej złożoności Ukraina „walczy teraz o swoją i ich (europejską) wolność”. Charakterystyczną cechą reżimu putinizmu, według Lwa Gudkova, jest nie tyle jego konstrukcja z wraków i „materiału starego systemu”, ale przede wszystkim to, że stał się zmodernizowany, i kontekst jego funkcjonowania stał się nieco inny. Przede wszystkim osiągnięto to dzięki zastosowaniu nowych technologii władzy (zarządzanie masowe) i nowego systemu legitymizacji dominacji (podstawy władzy). Dlatego putinizm, w porównaniu z innymi podobnymi (totalitarnymi lub autorytarnymi) reżimami, ma specyficzne cechy. Po pierwsze, nie ma monopolu „partii-państwa”, co było typowe dla pokolenia radzieckiego (połączenie aparatu partyjnego i władz państwowych); ścisła kontrola państwowa i ideologiczna, która przenika całe życie publiczne, była również nieobecna w pierwszej dekadzie prezydentury Putina. Partia Jedna Rosja nie powtórzyła pod względem struktury, funkcji czy efektywności KPZR, praca jej aparatu partyjnego ograniczała się do organizowania masowego poparcia dla rządu. Po drugie, w 2009 r. Gudkow nie uważał Putina ani za „führera”, ani za „demagoga”, ani za „trybuna”, który zdobył zaufanie mas w sytuacji głębokiego kryzysu. Mentalnie, jest on urzędnikiem „kgb”, który doszedł do władzy w wyniku układów i intryg aparatczyków. Rosyjska propaganda retroaktywnie nadała mu „charyzmatyczną” aureolę po tym, jak doszedł do władzy. Przyczyny jego popularności leżą, z jednej strony w złudzeniach mas, że jego przywództwo w kraju pozwoli zachować obecny poziom życia, a z drugiej strony w usunięciu ze sceny politycznej wszelkich wpływowych postaci i wyjąłowieniu krytyki, tworząc środowisko bez alternatywy dla jego pozycji. Po trzecie, pod koniec pierwszej dekady XXI wieku w Federacji Rosyjskiej nie było mobilizującej ideologii budowania „nowego świata” i formowania „nowego człowieka”. Po czwarte (i bardzo ważne dla Ukrainy), w połowie pierwszej dekady XXI wieku rosyjscy

analicyści twierdzili, że polityka zagraniczna Putina nie ma na celu ekspansji, ale stworzenie drugiego „oboju socjalistycznego” oraz „kordonu sanitarnego” przed wpływami Zachodu i westernizacją. Naiwnością jest oczekiwanie, że Putin dobrowolnie zdemontuje system gangsterskiego kapitalizmu oparty na całkowitym połączeniu władzy i własności, podczas gdy kluczowe postaci tego systemu są kluczowymi graczami w cieniu w projekcie Putina. Analicyści słusznie twierdzą, że putinizm może istnieć nawet po odejściu (rezygnacja, ucieczka, śmierć itp.) Władimira Putina. W tym przypadku, zamiast „ojca założyciela” tego systemu, rolę kluczowej postaci reżimu będzie odgrywał inny następca. Taka modernizacja fasady putinizmu może być korzystna dla oligarchii finansowej i biurokratycznej, ponieważ może osłabić lub nawet uchronić jej interesy przed surowymi, międzynarodowymi sankcjami i izolacją.

Tak więc putinizm, celowo wymyślony przez jego PR-owców jako podobieństwo wielkiego stylu ideologicznego, przeszedł wszystkie klasyczne etapy sowieckiej historii, stając się wulgarną parodią każdego z nich. Mit Putina szybko umiera. Przez lata putinizm przykrywał niepokonany rozkład „władzy złodziejskiej” powstałej w latach 90. inspirującą do walki z międzynarodowym terroryzmem, o Rosji „wstającej z kolan”, wielkiej potęgze energetycznej i suwerennej demokracji. I w tej zastosowanej zdolności putinizm był niezwykle skuteczny i efektywny. Ale każdy mit propagandowy (jak każdy produkt) ma swoją datę ważności.

Dziś Kreml funkcjonuje wyłącznie w trybie „don't act – react” („nie działaj – reaguj”). Oczywiście w najbliższej przyszłości Federacja Rosyjska nie przekształci się w duże jednolite państwo demokratyczne, ponieważ jej poddani i regiony nierosyjskie, wyczuwając słabość Moskwy, będą domagać się „suwerenności narodowej” z władzą. Z drugiej strony, Rosja nie jest zagrożona formatem wolnego konfederacyjnego związku równych sobie państw. Jest ona zbyt scentralizowana, a jej prowincje są silnie powiązane gospodarczo z Moskwą. Badacze nie wykluczają możliwości, że ofiary „rosyjskiego świata”, które są „przykute do własnych łańcuchów”, będą bronić nie tyle Putina i spółki, ile własnego „dzikiego, złego, chciwego, okrutnego” (ale tak drogiego) systemu społecznego.

Bibliografia

Service R., *Na Kremlu wiecznie zima. Rosja za drugich rządów Putina*, Kraków 2022.

Stańczyk T., *Kult Putina*, „DoRzeczy.pl”, 15 września 2013, <https://dorzeczy.pl/tygodnik/1424/kult-putina.html> [dostęp: 04.10.2023].

Zarzycka E., *Oblicza autorytaryzmu. Putinizm, czyli zwyczajny, rosyjski faszyzm*, „PolskieRadio24.pl”, 1 lipca 2022, <https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2991583,oblicza-autorytaryzmu-putinizm-czyli-zwyczajny-rosyjski-faszyzm> [dostęp: 04.10.2023].

Белковский С., *Апология Владимира Путина: легко ли быть царем?*, Moskwa 2013, http://loveread.ec/read_book.php?id=44044&p=2 [dostęp: 04.10.2023].

Белковский С., *Сущность режима Путина*, Moskwa 2012.

Гудков Л., *Природа «путинизма»*, „Вестник общественного мнения”, no 3 (101), 2009, <https://cyberleninka.ru/article/n/priroda-putinizma/viewer> [dostęp: 04.10.2023].

Заключительная стадия бандитского капитализма, „Настоящее время”, 26 marca 2015, <https://www.currenttime.tv/a/26922574.html> [dostęp: 04.10.2023].

Зевелёв И., *Границы русского мира. Трансформация национальной идентичности и новая внешнеполитическая доктрина России*, „Россия в глобальной политике”, 27 kwietnia 2014, no 2, 2014, <https://globalaffairs.ru/articles/graniczy-russkogo-mira/> [dostęp: 04.10.2023].

- Лакер У., *Путинизм. Россия и ее будущее с Западом*, [b.m.] 2015.
- Де Лара Ф., *Що таке путінізм?*, „Український тиждень”, 20 marca 2015, no 11 (383), 2015, <https://tyzhden.ua/shcho-take-putinizm/> [dostęp: 04.10.2023].
- Макаренко В. П., *Уроки Ханны Арендт: внеконтекстуальные проблемы системы организованной лжи (статья 1)*, „Политическая концептология”, no 1, 2015.
- Піонтковський А., *За першим словом Володимира Володимировича*, „New Voice”, 21 stycznia 2016, <https://nv.ua/ukr/opinion/po-pershomu-slovu-volodimira-volodimirovicha-92512.html> [dostęp: 04.10.2023].
- Пионтковский А., *Искушение Владимира Путина*, Москва 2013.
- Тагаева Л., *Лев Гудков: «Если за все отвечает один человек в стране, через какое-то время иллюзии в отношении его способностей превращаются в раздражение»*, „Republic”, 2 czerwca 2014, <https://republic.ru/posts/41566> [dostęp: 04.10.2023].
- Ткаченко, В. М., *Россия: безпутье агрессора*, Киев 2016.
- Эйдман И., *Краткая история становления путинизма*, „Oboz.UA”, 20 czerwca 2016, <https://www.obozrevatel.com/blogs/47095-kratkaya-istoriya-stanovleniya-putinizma.htm> [dostęp: 04.10.2023].
- Эйдман И., *Что такое путинизм*, „Каспаров.Ru”, 5 sierpnia 2014, <http://www.kasparov.ru/material.php?id=53E0B2745B538> [dostęp: 04.10.2023].
- Яковенко И., *Человек, который предсказал путинизм*, „LIGA.net”, 7 marca 2019, <https://www.liga.net/politics/opinion/chelovek-kotoryy-predskazal-putinizm> [dostęp: 04.10.2023].